

Apoštolský list

DESIDERIO DESIDERAVI

Svätého Otca

FRANTIŠKA

biskupom, kňazom a diakonom,
zasväteným osobám
a veriacim laikom

O liturgickej formácii Božieho ľudu

Desiderio desideravi

*hoc Pascha manducare vobiscum,
antequam patiar (Lk 22,15).*

1. Drahí bratia a sestry,

týmto listom sa chcem po zverejnení motu proprio *Traditionis custodes*, ktoré bolo určené biskupom, obrátiť na vás všetkých, aby som sa s vami podelil o niekoľko úvah o liturgii, ktorá je základným rozmerom života Cirkvi. Táto téma je veľmi rozsiahla a zaslúži si dôkladné zváženie po každej stránke, no v tomto texte nemám v úmysle spracovať túto problematiku vyčerpávajúcim spôsobom. Chcem len ponúknuť niekoľko podnetov na zamyslenie sa nad krásou a pravdou kresťanského slávenia.

Liturgia: „dnešok“ dejín spásy

2. „*Veľmi som túžil jesť s vami tohto veľkonočného baránka*“ (Lk 22, 15). Ježišove slová, ktorými sa začína rozprávanie o Poslednej večeri, sú akousi štrbinou, cez ktorú nám je daná prekvapivá možnosť vytušiť hĺbku lásky osôb Najsvätejšej Trojice k nám.

3. Peter a Ján boli poslaní, aby pripravili všetko na veľkonočnú večeru, ale pri bližšom pohľade vidíme, že celé stvorenie, celé dejiny – ktoré sa napokon odhaľujú ako dejiny spásy – sú jednou veľkou prípravou na túto večeru. Peter a ostatní apoštoli sú na tejto večeri nenahraditeľní, hoci si to neuvedomujú: totiž každý dar, aby bol darom, potrebuje niekoho, kto je pripravený ho prijať. V tomto prípade je však nepomer medzi nesmiernosťou daru a nepatnosťou toho, kto ho prijíma, nekonečný, a musíme nad tým žasnúť. Napriek tomu však – z Pánovej dobroty – je tento dar zverený apoštolom, aby sa dostal ku každému človeku.

4. Nikto si nezaslúžil miesto na tejto večeri, všetci boli pozvaní, či skôr pritiahnutí Ježišovou vrúcnou túžbou jesť s nimi túto veľkonočnú večeru (Paschu*). On vie, že je veľkonočným Baránkom, vie, že je veľkonočnou obetou. To je absolútna novosť tejto večere, jediná

skutočná novosť v dejinách, ktorá robí túto večeru jedinečnou a z tohto dôvodu „poslednou“, neopakovateľnou. Jeho nekonečná túžba obnoviť s nami spoločenstvo, ktoré mal od počiatku v pláne, však nebude naplnená, kým nebude každý človek z každého kmeňa, jazyka, ľudu a národa (Zjv 5, 9) jesť jeho telo a piť jeho krv: preto sa táto večera bude sprítomňovať až do jeho opätovného príchodu v slávení Eucharistie.

5. Svet to ešte nevie, ale všetci sú pozvaní na Baránkovu svadobnú hostinu (Zjv 19, 9). Aby sa mohli na nej zúčastniť, potrebné je len svadobné rúcho viery, ktoré pochádza z počúvania jeho slova (porov. Rim 10, 17): Cirkev ho zhotoví každému na mieru z bieleho plátna vypraného v Baránkovej krvi (porov. Zjv 7, 14). Nemali by sme preto ani na chvíľu oddychovať, keď vieme, že ešte všetci neprijali pozvanie na túto večeru alebo ho zabudli či stratili na spleť cestách ľudského života. Preto som povedal, že „snívam o misijnej rozhodnosti schopnej všetko premeniť tak, aby sa zvyky, štýly, jazyk a všetky cirkevné štruktúry stali vhodnými prostriedkami na evanjelizáciu súčasného sveta – viac než prostriedkami sebazáchovy“ (Evangelií gaudium, 27). Aby tak všetci mohli zasadnúť na Baránkovu obetnú večeru a žiť s ním.

6. Ešte prv ako sme odpovedali na jeho pozvanie – už oveľa skôr – existovala jeho túžba po nás: možno si to ani neuvedomujeme, ale zakaždým, keď ideme na svätú omšu, hlavným dôvodom je to, že nás priťahuje jeho túžba po nás. Možná odpoveď z našej strany a tá najnáročnejšia askéza spočíva ako vždy v odovzdaní sa jeho láske, v túžbe nechať sa k nemu pritiahnuť. Je isté, že každú našu účasť na Kristovom tele a krvi si Kristus želal pri Poslednej večeri.

7. Obsahom chleba, ktorý sa láme, je Ježišov kríž, jeho obeta z láskyplnej poslušnosti Otcovi. Keby sme nemali Poslednú večeru, teda rituálnu anticipáciu jeho smrti, nemohli by sme pochopiť, ako môže byť vykonanie jeho odsúdenia na smrť úkonom kultu, ktorý je dokonalý a milý Otcovi, a ktorý jediný je pravým úkonom kultu. O niekoľko hodín neskôr by apoštoli boli mohli spoznať v Ježišovom kríži – ak by dokázali uniesť túto trarchu – čo znamená „obetované telo“ a „vyliata krv“: a čoho pamiatku slávime pri každej omši. Keď sa po zmŕtvychvstaní vrátil, aby lámal chlieb učeníkom z Emauz a svojim učeníkom, ktorí sa vrátili loviť ryby – a nie ľudí – na Galilejskom jazere, toto gesto im otvára oči, uzdravuje ich zo slepoty spôsobenej hrôzou kríža a robí ich schopnými „vidieť“ Vzkrieseného, uveriť vo vzkriesenie.

8. Ak by sme prišli do Jeruzalema po Turícach a pocítili túžbu nielen mať informácie o Ježišovi Nazaretskom, ale znovu sa môcť s ním stretnúť, nemali by sme inú možnosť, ako vyhľadať jeho vlastných, aby sme počuli jeho slová a videli jeho skutky, živšie ako kedykoľvek predtým. Nemali by sme inú možnosť skutočne sa s ním stretnúť, len v spoločenstve, ktoré slávi. Preto si Cirkev vždy cenila Pánov príkaz – „toto robte na moju pamiatku“ ako svoj najvzácnejší poklad

9. Cirkev si od začiatku uvedomovala, že nejde len o akési stvárnenie, hoci aj posvätné, Pánovej večere: nemalo by to žiaden zmysel a nikoho by ani nenapadlo „urobiť predstavenie“ tohto vznešeného okamihu Učiteľovho života – a už vôbec nie pred zrakom Márie, Pánovej Matky. Cirkev od samého začiatku pochopila, osvietená Duchom Svätým, že to, čo bolo na

Ježišovi viditeľné, čo sa dalo vidieť očami a čoho sa dalo dotknúť rukami, jeho slová a gestá, konkrétnosť vteleného Slova, to všetko prešlo do slávenia sviatostí.¹

Liturgia: miesto stretnutia s Kristom

10. V tomto spočíva celá pôsobivá krása liturgie. Keby bolo pre nás zmŕtvychvstanie len pojmom, ideou, myšlienkou; keby bol Zmŕtvychvstalý pre nás len spomienkou spomienky iných, hoci by boli dôveryhodní ako apoštoli, keby sme nedostali možnosť skutočne sa s ním stretnúť, bolo by to ako vyhlásiť novosť Slova, ktoré sa stalo telom, za vyčerpanú. Lenže vtelenie, okrem toho, že je jedinou novou udalosťou, ktorú dejiny poznajú, je tiež metódou, ktorú si Najsvätejšia Trojica vybrala, aby nám otvorila cestu spoločenstva. Kresťanská viera je buď stretnutím s ním Živým, alebo neexistuje.

11. Liturgia nám zaručuje možnosť takéhoto stretnutia. Nepotrebujeme matnú spomienku na Poslednú večeru: potrebujeme byť prítomní na tejto večeri, aby sme mohli počuť jeho hlas, jesť jeho telo a piť jeho krv: potrebujeme jeho. V Eucharistii a vo všetkých sviatostiach máme možnosť stretnúť sa s Pánom Ježišom a byť zasiahnutí mocou jeho Veľkej noci. Spásna moc Ježišovej obety, každého jeho slova, každého gesta, pohľadu, pocitu nás zasahuje pri slávení sviatostí. Ja som Nikodém aj Samaritánka, posadnutý muž z Kafarnauma i ochrnutý v Petrovom dome, hriešnica, ktorej bolo odpustené, aj žena trpiaca na krvotok, Jairova dcéra i slepec z Jericha, Zachej a Lazár, zločinec aj Peter, ktorým bolo odpustené. Pán Ježiš, ktorý *sa obetoval raz na kríži a viacej neumiera, ale večne žije aj po svojom umučení*,² naďalej nám odpúšťa, uzdravuje nás, zachraňuje nás mocou sviatostí. Je to konkrétny spôsob, vďaka vteleniu, ktorým nás miluje; je to spôsob, ktorým hasí svoj smäd po nás, ktorý oznámil na kríži (porov. *Jn 19, 28*).

12. Naším prvým stretnutím s jeho Veľkou nocou je udalosť, ktorá poznačuje život všetkých nás, ktorí veríme v Krista: náš krst. Nejde o mentálne nasledovanie jeho myšlienok alebo o dodržiavanie ním uloženého kódexu správania: je to ponorenie sa do jeho umučenia, smrti, zmŕtvychvstania a nanebovstúpenia. Nie je to magické gesto: mágia je opakom logiky sviatostí, pretože si nárokuje moc nad Bohom, a preto pochádza od pookužiteľa. V dokonalej kontinuite s vtelením je nám vďaka prítomnosti a pôsobeniu Ducha daná možnosť zomrieť a vstať z mŕtvych v Kristovi.

13. Spôsob, akým sa to deje, je dojemný. Modlitba požehnania krstnej vody³ nám odhaľuje, že Boh stvoril vodu práve vo výhľade krstu. To znamená, že keď Boh tvoril vodu, myslel na krst každého z nás a táto myšlienka ho sprevádzala pri jeho konaní v celých dejinách spásy, kedykoľvek chcel s konkrétnym zámerom využiť vodu. Akoby ju bol stvoril, aby ju potom zdokonalil, nech sa napokon stane vodou krstu. Preto ju chcel naplniť pôsobením svojho Ducha, ktorý sa nad ňou vznášal (porov. *Gn 1, 2*), aby už v zárodku obsahovala moc posväcovať; použil ju na znovuzrodenie ľudstva pri potope (porov. *Gn 6, 1 – 9, 29*); ovládol ju, keď oddelil vody a otvoril cestu k vyslobodeniu cez Červené more (porov. *Ex 14*); posvätil ju v Jordáne, keď sa doň ponorilo telo Slova, preniknuté Duchom (porov. *Mt 3, 13 – 17; Mk 1, 9 – 11; Lk 3, 21 – 22*). Nakoniec ju zmiešal s krvou svojho Syna, darom Ducha nerozlučne

¹ Porov. Leo Magnus: *Sermo LXXIV: De ascensione Domini II, 1*: „quod [...] Redemptoris nostri conspicuum fuit, in sacramenta transivit“.

² *Præfatio paschalis III, Missale Romanum* (2008) s. 367: «Qui immolatus iam non moritur, sed semper vivit occisus».

³ Porov. *Rímsky misál* (2021) s. 359.

spojeným s darom života a smrti Baránka obetovaného za nás, a z prebodnutého boku ju vylial na nás (*Jn 19, 34*). Do tejto vody sme boli ponorení, aby sme jej mocou boli včlenení do Kristovho tela a spolu s ním povstali k nesmrteľnému životu (porov. *Rim 6, 1 – 11*).

Cirkev: sviatosť Kristovho tela

14. Ako nám pripomenul Druhý vatikánsky koncil (porov. *Sacrosanctum concilium, 5*), odvolávajúc sa na Písmo, otcov a liturgiu – piliere pravej Tradície – z boku Krista, zosnulého na kríži, sa zrodilo obdivuhodné tajomstvo celej Cirkvi.⁴ Paralela medzi prvým a novým Adamom je úžasná: ako Boh z boku prvého Adama po tom, čo dopustil na neho spánok, vytiahol Evu, tak sa z boku nového Adama, ktorý usnul spánkom smrti, rodí nová Eva, Cirkev. Žasneme nad slovami, ktoré by mohol nový Adam prijať za svoje pri pohľade na Cirkev: „*Toto je teraz kosť z mojich kostí a mäso z môjho mäsa*“ (*Gn 2, 23*). Pretože sme uverili Slovu a vstúpili do vody krstu, stali sme sa kosťou z jeho kostí a telom z jeho tela.

15. Bez tohto začlenenia nie je možné prežívať plnosť kultu voči Bohu. Existuje totiž len jeden úkon dokonalého a Otcovi príjemného kultu, a to poslušnosť Syna, ktorej mierou je jeho smrť na kríži. A jediný spôsob, ako mať účasť na jeho obete, je stať sa synmi v Synovi. To je dar, ktorý sme dostali. Subjektom, ktorý koná v liturgii, je vždy a výhradne Kristus-Cirkev, mystické Kristovo telo.

Teologický zmysel liturgie

16. Koncilu – a liturgickému hnutiu, ktoré mu predchádzalo – vdáčíme za znovuobjavenie teologického chápania liturgie a jej dôležitosti v živote Cirkvi: všeobecné princípy vyhlásené v konštitúcii *Sacrosanctum concilium*, mali pre reformu zásadný význam a aj naďalej sú zásadné na podporu plnej, uvedomelej, aktívnej a plodnej účasti na slávení (porov. *Sacrosanctum concilium, 11. 14*), ktorá je „prvým a nevyhnutným prameňom, z ktorého majú veriaci čerpať pravého kresťanského ducha“ (*Sacrosanctum concilium, 14*). Týmto listom by som chcel jednoducho pozvať celú Cirkev, aby znovu objavila, uchovávala a prežívala pravdivosť a silu kresťanského slávenia. Chcel by som, aby sa krása kresťanského slávenia a jeho nevyhnutných dôsledkov v živote Cirkvi nepoškvrnila povrchným a redukovaným chápaním jej hodnoty alebo, čo je ešte horšie, jej inštrumentalizáciou v službách nejakej ideologickej vízie, nech už je akákoľvek. Ježišova kňazská modlitba pri Poslednej večeri – aby všetci boli jedno (*Jn 17, 21*) – súdi každé naše rozdelenie okolo lámaného chleba, *sviatosti milosrdenstva, znaku jednoty, puta lásky*.⁵

Liturgia: protilier na jed duchovnej svetskosti

17. Opakovane som varoval pred nebezpečným pokušením pre život Cirkvi, ktorým je „duchovná svetskosť“: obšírne som o nej hovoril v exhortácii *Evangelii gaudium (93 – 97)*,

⁴ Porov. Augustinus: *Enarrationes in psalmos. Ps. 138,2; Oratio post septimam lectionem, Vigilia paschalis, Missale Romanum (2008) s. 359; Super oblata, Pro Ecclesia (B), Missale Romanum (2008) s. 1076.*

⁵ Porov. Augustinus: *In Ioannis Evangelium tractatus XXVI, 13.*

pričom som gnosticizmus a neopelagianizmus označil za dva vzájomne prepojené postoje, ktoré ju živia.

Ten prvý redukuje kresťanskú vieru na subjektivismus, ktorý uzatvára jednotlivca „do imanencie jeho vlastného rozumu a citov“ (*Evangelii gaudium*, 94).

Druhý popiera hodnotu milosti a spolieha sa len na vlastné sily, čo vedie k „narcistickému a autoritatívnemu elitarizmu, v ktorom druhých namiesto evanjelizovania analyzujú i klasifikujú a namiesto toho, aby im uľahčili prístup k milosti, mňajú energiu na ich kontrolovanie“ (*Evangelii gaudium*, 94).

Tieto deformované formy kresťanstva môžu mať pre život Cirkvi katastrofálne dôsledky.

18. Z toho, čo som pripomenul vyššie, je zrejmé, že liturgia je svojou povahou najúčinnjším liekom proti týmto jedom. Samozrejme, hovorím o liturgii v teologickom zmysle a určite nie – ako to uviedol už Pius XII. – v zmysle akéhosi *okrasného ceremoniálu alebo súhrnu zákonov a predpisov* upravujúcich bohoslužbu.⁶

19. Kým gnosticizmus nás opojí jedom subjektivismu, liturgické slávenie nás vyslobodí z väzenia seba-vzťahnosti živej vlastným rozumom alebo citmi: činnosť slávenia nepatrí jednotlivcovi, ale Kristovi-Cirkvi, celku veriacich zjednotených v Kristovi. Liturgia nehovorí „ja“, ale „my“ a akékoľvek obmedzenie šírky tohto „my“ je vždy démonické. Liturgia nás nenecháva samých, hľadajúcich domnelé individuálne poznanie Božieho tajomstva, ale berie nás za ruku všetkých spoločne ako zhromaždenie, aby nás uviedla do tajomstva, ktoré nám zjavuje Slovo a sviatosťné znaky. A to v súlade s Božím konaním, nasledujúc cestu vtelenia, prostredníctvom symbolického jazyka tela, ktorý zahŕňa veci, priestor a čas.

20. Kým neopelagianizmus nás omámi domnienkou, že spásu si môžeme zaslúžiť vlastným úsilím, liturgické slávenie nás očisťuje tým, že hlása nezaslúženosť daru spásy prijatého vo viere. Účasť na eucharistickej obete nie je naším výkonom, ktorým by sme sa mohli chváliť pred Bohom a našimi bratmi a sestrami. Začiatok každého slávenia mi pripomína, kto som, a požaduje odo mňa, aby som vyznal svoj hriech, a vyzýva ma, aby som prosil blahoslavenú Máriu, vždy Pannu, anjelov a svätých i všetkých svojich bratov a sestry, aby sa za mňa modlili k Pánovi: je isté, že nie sme hodní vstúpiť do jeho domu, potrebujeme len jeho slovo, aby sme boli spasení (porov. *Mt* 8, 8). Nemáme nič iné, čím by sme sa mohli chváliť, iba kríž nášho Pána Ježiša Krista (porov. *Gal* 6,14). Liturgia nemá nič spoločné s asketickým moralizmom: je to dar Pánovej Veľkej noci, ktorý obnovuje náš život, ak ho prijímame s poslušnosťou. Do večeradla sa dá vstúpiť len vďaka príťažlivej sile jeho túžby jeť s nami veľkonočnú večeru: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar* (*Lk* 22, 15).

Každý deň znovu objavovať krásu pravdy kresťanského slávenia

21. Musíme však byť opatrní: aby bol liek liturgie účinný, žiada sa od nás, aby sme každý deň znovu objavovali krásu pravdy kresťanského slávenia. Ešte raz sa odvolám na jeho teologický význam, ako ho obdivuhodne opisuje *Sacrosanctum concilium* v bode 7: Liturgia je vykonávaním kňazského úradu Ježiša Krista, zjaveného a darovaného nám v jeho Veľkej noci, ktorý sa dnes sprítomňuje a pôsobí prostredníctvom zmyslovo vnímateľných znakov

⁶ Porov. encyklika *Mediator Dei* (20. november 1947). In: *AAS* 39 (1947) 532.

(voda, olej, chlieb, víno, gestá, slová), aby Duch, ktorý nás ponára do veľkonočného tajomstva, premenil celý náš život a stále viac nás pripodobňoval Kristovi.

22. Neustále znovuobjavovanie krásy liturgie nie je snahou o rituálny estetizmus, ktorý sa zaujíma len o starostlivosť o vonkajšiu, formálnu stránku obradu, alebo sa uspokojí s úzkostlivým dodržiavaním rubrik. Toto tvrdenie, samozrejme, v žiadnom prípade nemá podporovať opačný postoj, ktorý si zamieňa jednoduchosť s nedbalou všednosťou, podstatnosť s ignorantskou povrchnosťou, konkrétnosť rituálneho konania s prehnaným praktickým funkcionalizmom.

23. Povedzme si jasne: treba dbať na každý aspekt slávenia (priestor, čas, gestá, slová, predmety, odev, spev, hudbu, ...) a dodržiavať každú rubriku: táto dôslednosť by totiž stačila nato, aby sme zhromaždenie neokradli o to, čo mu prináleží, teda o veľkonočné tajomstvo slávené Cirkvou ustanoveným rituálnym spôsobom. Ale aj keby bola zaručená kvalita a norma konania tohto slávenia, nestačilo by to na zaistenie našej plnej účasti.

Úžas nad veľkonočným tajomstvom: podstatná súčasť liturgického úkonu

24. Ak by nám chýbal úžas nad veľkonočným tajomstvom, ktoré sa sprítomňuje v konkrétnosti sviatostných znakov, skutočne by sme riskovali, že sa nepriepustne uzavrieme voči oceánu milosti, ktorý zaplavuje každé slávenie. Nestačí ani chvályhodná snaha o zlepšenie kvality slávenia, ani výzva k vnútornému prežívaniu: aj to sa totiž vystavuje riziku, že sa zredukuje na prázdnu subjektivitu, ak nezahŕňa zjavenie kresťanského tajomstva. Stretnutie s Bohom nie je plodom individuálneho vnútorného hľadania Boha, ale je to darovaná udalosť: Boha môžeme stretnúť prostredníctvom novej skutočnosti vtelenia, ktoré pri Poslednej večeri zachádza až do krajnosti, keď túži byť nami konzumovaný. Ako sa nám len môže prihodiť také nešťastie, že unikneme očareniu krásou tohto daru?

25. Keď hovorím o úžase nad veľkonočným tajomstvom, v žiadnom prípade nemám na mysli to, čo sa niekedy vyjadruje zahmleným výrazom „zmysel pre tajomstvo“. Niekedy sa totiž medzi údajnými obvineniami voči liturgickej reforme uvádza, že zo slávenia odstránila – ako sa hovorí – zmysel pre tajomstvo. Úžas, o ktorom hovorím, nie je len akýmsi údivom zoči-voči nejasej skutočnosti alebo záhadnému obradu, ale naopak, je úžasom nad skutočnosťou, že Boží spásonosný plán sa nám zjavil v Ježišovej Veľkej noci (porov. Ef 1, 3 – 14), ktorej účinnosť nás naďalej zasahuje v slávení „tajomstiev“, teda sviatostí. Stále však platí, že plnosť Zjavenia je v porovnaní s našou ľudskou obmedzenosťou taká nesmierna, že nás presahuje a naplní sa až na konci čias, keď Pán znovu príde. Ak je náš úžas skutočný, nehrozí nebezpečenstvo, že by sme – dokonca ani v takejto blízkosti, ktorá bola zámerom vtelenia – nevníмали inakosť Božej prítomnosti. Ak by reforma odstránila takýto „zmysel pre tajomstvo“, bola by to skôr zásluha, než dôvod na obvinenie. Krása, podobne ako pravda, vždy vzbudzuje úžas, a keď sa vzťahuje na Božie tajomstvo, vedie k adorácii.

26. Úžas je podstatnou súčasťou liturgického úkonu, pretože je to postoj tých, ktorí vedia, že sú tu konfrontovaní so špecifikom symbolických gest; je to úžas tých, ktorí zakúšajú silu symbolu, ktorá nespočíva v odkaze na abstraktný pojem, ale vo svojej konkrétnosti obsahuje a vyjadruje to, čo znamená.

Potreba serióznej a oživujúcej liturgickej formácie

27. Základná otázka teda znie: Ako obnoviť schopnosť naplno prežívať liturgické slávenie? To bol cieľ koncilovej reformy. Je to veľmi náročná výzva, pretože moderný človek – hoci nie v každej kultúre rovnako – stratil schopnosť zapojiť sa do symbolického diania, ktoré je podstatnou črtou liturgického úkonu.

28. Postmoderna – v ktorej sa človek cíti ešte viac stratený, bez akýchkoľvek vzťahných bodov, zbavený hodnôt, pretože sa stali indiferentnými, po každej stránke osirelý, v akejsi roztrieštenosti, v ktorej sa zdá nemožné uvidieť horizont zmyslu – je stále zaťažená neprijemným dedičstvom, ktoré nám zanechala predchádzajúca éra, spočívajúcim v individualizme a subjektivizme (ktoré nám opäť pripomínajú pelagianizmus a gnosticizmus), ako aj abstraktnom spiritualizme, ktorý je v rozpore so samotnou podstatou človeka. Totiž človek ako vtelený duch je sám osebe schopný symbolicky konať a chápať symboly.

29. Cirkev zhromaždená na koncile chcela čeliť realite modernej doby a znovu potvrdila svoje povedomie, že je Kristovou sviatosťou a svetlom národov (*Lumen gentium*), že nábožne počúva Božie slovo (*Dei verbum*) a prijíma za svoje radosti a nádeje (*Gaudium et spes*) dnešných ľudí. Veľké koncilové konštitúcie sú navzájom neoddeliteľné a nie je náhoda, že táto jediná veľká reflexia ekumenického koncilu – ktorá je najvyšším prejavom synodality Cirkvi a ktorej bohatstvo som povolaný spolu s vami všetkými uchovávať – začala práve liturgiou (*Sacrosanctum concilium*).

30. Na záver druhého zasadnutia koncilu (4. decembra 1963) sa svätý Pavol VI. vyjadril takto:

„Táto vášnivá a zložitá diskusia navyše v žiadnom prípade nezostala bez hojného ovocia: pretože téma, ktorou sme sa zaoberali ako s prvou a ktorá je v istom zmysle v Cirkvi najdôležitejšia, tak pre svoju povahu, ako aj dôstojnosť, – máme na mysli posvätnú liturgiu – dospela k šťastnému záveru a dnes ju slávnostne vyhlasujeme. Preto naša duša plesá úprimnou radosťou. Tým totiž uznávame, že bol zachovaný správny poriadok hodnôt a povinností: uznali sme, že čestné miesto má byť vyhradené Bohu; že vznášať modlitby k Bohu je našou prvou povinnosťou; že posvätná liturgia je prvotným zdrojom tej božskej výmeny, v ktorej je nám darovaný Boží život; že je prvou školou našich duší; prvým darom, ktorý musíme poskytnúť kresťanskému ľudu, zjednotenému s nami vo viere a vytrvalej modlitbe; a napokon, že je pre ľudstvo pozvaním, aby rozviazalo svoj nemý jazyk k svätým a úprimným modlitbám a pocítilo tú nevýslovnú a dušu posilňujúcu silu, ktorá spočíva vo vzdávaní chvály Bohu spolu s nami a v ľudskej nádeji skrze Ježiša Krista a v Duchu Svätom“.⁷

31. V tomto apoštolskom liste sa nemôžem zaoberať celým bohatstvom jednotlivých vyjadrení, to ponechávam vám na zamyslenie. Ak je liturgia „vrcholom, ku ktorému smeruje činnosť Cirkvi, a zároveň prameňom, z ktorého prúdi všetka jej sila“ (*Sacrosanctum concilium*, 10), potom dobre chápeme, čo je v prípade liturgie v hre. Bolo by nerozumné chápať napätia, ktoré sa, žiaľ, okolo slávenia vyskytujú, ako jednoduchý rozpor medzi rôznou citlivosťou ohľadom rituálnej formy. Problém je predovšetkým ekleziologický. Nechápem, ako môže niekto povedať, že uznáva platnosť koncilu – hoci ma trochu prekvapuje, že by si katolík mohol dovoliť to nerobiť – a zároveň neprijať liturgickú reformu, ktorá vyšla z konštitúcie *Sacrosanctum concilium* a ktorá vyjadruje realitu liturgie v úzkom spojení s víziou Cirkvi, obdivuhodne opísanou v *Lumen gentium*. Z tohto dôvodu – ako som vysvetlil v liste zaslanom všetkým biskupom – som považoval za svoju povinnosť potvrdiť, že

⁷ AAS 56 (1964) 34.

„liturgické knihy promulgované svätými pápežmi Pavlom VI. a Jánom Pavlom II. sú v súlade s dekrétmi Druhého vatikánskeho koncilu jediným vyjadrením *lex orandi* rímskeho obradu“ (*motu proprio Traditionis custodes*, 1).

Neprijatie reformy alebo jej povrchné chápanie nás odvádza od úlohy nájsť odpovede na otázku, ktorú zakaždým znovu kladiem: Ako môžeme rásť v schopnosti naplno prežívať liturgické dianie? Ako môžeme naďalej žasnúť nad tým, čo sa deje pred našimi očami počas slávenia? Potrebujeme serióznou a oživujúcu liturgickú formáciu.

32. Vráťme sa opäť do večeradla v Jeruzaleme: ráno na Turíce sa zrodila Cirkev, prvá bunka nového ľudstva. Iba spoločenstvo mužov a žien, ktorí sú uzmierení, pretože im bolo odpustené; ktorí sú živí, pretože Boh je živý; sú pravdiví, pretože v nich prebýva Duch pravdy, môže roztvoriť úzky priestor duchovného individualizmu.

33. Je to práve turíčne spoločenstvo, ktoré môže lámať chlieb s vedomím, že Pán je živý, že vstal z mŕtvych, že je prítomný svojím slovom, svojimi gestami, obetovaním; svojho tela a krvi. Od tejto chvíle sa slávenie stáva privilegovaným, hoci nie jediným miestom stretnutia s ním. Vieme, že len vďaka tomuto stretnutiu sa človek stáva plne človekom. Iba turíčna Cirkev môže chápať človeka ako osobu otvorenú pre plný vzťah s Bohom, so stvorením a s bratmi a sestrami.

34. Tu sa vynára rozhodujúca otázka ohľadom liturgickej formácie. Guardini hovorí: „Takto je načrtnutá aj prvá praktická úloha: podporovaní touto vnútornou premenou našej doby sa musíme znovu naučiť existovať v náboženskom vzťahu v plnom zmysle ako ľudia“⁸. To je to, čo liturgia umožňuje; to je to, k čomu sa musíme formovať. Guardini sám neváha tvrdiť, že bez liturgickej formácie nám „reformy v obrade a textoch veľmi nepomôžu“⁹. Nemám teraz v úmysle vyčerpávajúco sa zaoberať veľmi bohatou témou liturgickej formácie: chcel by som len ponúknuť niekoľko bodov na zamyslenie. Myslím, že môžeme rozlíšiť dva aspekty: formáciu k liturgii a formáciu z liturgie. Prvá je v službe druhej, ktorá je podstatná.

35. Je potrebné nájsť spôsoby formácie, ktorá je štúdiom liturgie: počnúc liturgickým hnutím sa v tomto smere urobilo veľa, s cennými príspevkami mnohých vedcov a akademických inštitúcií. Je však potrebné rozšíriť tieto poznatky aj mimo academickej sféry, a to prístupným spôsobom, aby každý veriaci mohol rásť v poznaní teologického významu liturgie – ktorý je rozhodujúcou a základnou otázkou každej znalosti liturgie, ako aj jej praxe – a tiež v rozvíjaní kresťanského slávenia, v ktorom získa schopnosť porozumieť euchologickým textom, rituálnej dynamike a jej antropologickému významu.

36. Myslím na rytmus našich zhromaždení, ktoré sa schádzajú na slávenie Eucharistie v deň Pána, nedeľu čo nedeľu, každú Veľkú noc, v konkrétnych obdobiach života jednotlivcov i spoločenstiev, v rôznom veku: vysvätení služobníci vykonávajú pastoračnú činnosť prvoradého významu, keď berú pokrstených veriacich za ruku, aby ich opakovane viedli ku skúsenosti Veľkej noci. Vždy majme na pamäti, že sláviacim subjektom je Cirkev, Kristovo telo, nie iba kňaz. Poznanie, ktoré pochádza zo štúdia, je len prvým krokom k tomu, aby sme mohli vstúpiť do sláveného tajomstva. Je zrejmé, že nato, aby mohli vysvätení služobníci, ktorí predsedajú zhromaždeniu, viesť svojich bratov a sestry, musia poznať cestu: jednak tým, že si ju naštudujú na mape teologickej vedy, a jednak, že po nej kráčajú v praxi živej

⁸ R. Guardini: *Liturgische Bildung* (1923) in *Liturgie und liturgische Bildung* (Mainz 1992) s. 43.

⁹ R. Guardini: *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der Liturgischen Bildung* (1964) in *Liturgie und liturgische Bildung* (Mainz 1992) s. 14.

skúsenosti viery živenej modlitbou, a nie je pre nich len povinnosťou, ktorú treba plniť. V deň vysviacky biskup každému kňazovi hovorí: „Uvedom si, čo budeš konať; pripodobni sa tomu, čo budeš držať v rukách, a naplň svoj život tajomstvom Pánovho kríža.“¹⁰

37. Aj rozvrhnutie štúdia liturgiky v seminároch musí brať do úvahy mimoriadnu schopnosť samotného slávenia, ktoré ponúka organickú víziu teologického poznania. Každá teologická disciplína musí zo svojej perspektívy ukázať úzke prepojenie s liturgiou, prostredníctvom ktorej sa odhaľuje a uskutočňuje jednota kňazskej formácie (porov. *Sacrosanctum concilium*, 16). Liturgicko-sapienciálny prístup k teologickému vzdelávaniu v seminároch by mal určite pozitívny vplyv aj na pastoračnú činnosť. Neexistuje nijaký aspekt cirkevného života, ktorý by v ňom nenachádzal svoj vrchol a zdroj. Komplexná, organická, integrovaná pastorácia nie je ani tak výsledkom prepracovaných programov, ako skôr dôsledkom umiestnenia nedelného eucharistického slávenia – základu spoločenstva – do centra života spoločenstva. Teologické chápanie liturgie v žiadnom prípade neumožňuje vykladať tieto slová tak, akoby sa všetko redukovalo iba na kultový aspekt. Slávenie, ktoré neevanjelizuje, nie je autentické, rovnako ako nie je autentické ohlasovanie, ktoré nevedie k stretnutiu so zmŕtvychvstalým Pánom v slávení: a oboje je bez svedectva lásky ako cvendžiaci kov alebo zuniaci cimbal (porov. *I Kor* 13, 1).

38. Pre vysvätených služobníkov a pre všetkých pokrstených nie je liturgická formácia v tomto prvom význame ničím, čo by sme mohli považovať za raz a navždy vykonané: keďže dar sláveného tajomstva presahuje naše poznávacie schopnosti, musí tento záväzok bezpochyby sprevádzať neustálu formáciu každého z nás, s pokorou maličkých, teda postojom, ktorý nás otvára pre úžas.

39. Posledná poznámka k seminárom: okrem štúdia musia ponúkať aj možnosť zažiť slávenie, ktoré je nielen príkladné z rituálneho hľadiska, ale aj autentické a živé, umožňujúce zažiť pravé spoločenstvo s Bohom, ku ktorému musí smerovať aj teologické poznanie. Iba pôsobenie Ducha môže zdokonaľiť naše poznanie Božieho tajomstva, ktoré nie je záležitosťou rozumového chápania, ale vzťahu, ktorý sa dotýka života. Táto skúsenosť je základom toho, aby seminaristi mohli raz po vysvätení sprevádzať spoločenstvá na rovnakej ceste poznania Božieho tajomstva, ktoré je tajomstvom lásky.

40. Táto posledná úvaha nás vedie k zamysleniu sa nad druhým významom ako možno chápať „liturgickú formáciu“. Mám na mysli to, že každý je účasťou na liturgickom slávení formovaný podľa vlastného povolania. Aj spomínané študijné poznatky, aby sa nestali len čisto racionálnym poznaním, musia slúžiť uskutočňovaniu formačného pôsobenia liturgie v každom veriacom v Krista.

41. Z toho, čo sme povedali o povahe liturgie, je zřejmé, že poznanie Kristovho tajomstva, ktoré je pre náš život rozhodujúce, nespočíva v mentálnom osvojení si určitej myšlienky, ale v skutočnom existenciálnom včlenení sa do jeho osoby. V tomto zmysle nie je liturgia o „znalosti“ a jej cieľ nie je primárne pedagogický (hoci má veľkú pedagogickú hodnotu: porov. *Sacrosanctum concilium*, 33), ale je chválou, vďakyvzdaním za Veľkú noc Božieho Syna, ktorého spásna moc zasahuje do nášho života. Pri slávení ide o to, že sme poddajní účinkovaniu Ducha, ktorý v ňom pôsobí, kým sa v nás nesformuje Kristus (porov. *Gal* 4, 19). Plné uskutočnenie našej formácie spočíva v pripodobnení sa Kristovi. Opakujem: nejde o

¹⁰ *De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum* (1990) s. 95: «Agnosce quod ages, imitare quod tractabis, et vitam tuam mysterio dominicæ crucis conforma».

mentálny, abstraktný proces, ale o to, aby sme sa stali ním. S týmto cieľom nám bol darovaný Duch, ktorý pôsobí vždy a výlučne pri formovaní Kristovho tela. Tak je to s eucharistickým chlebom, tak je to s každým pokrsteným, ktorý je povoláný, aby sa čoraz viac stával tým, čo dostal v krste ako dar, totiž údom Kristovho tela. Lev Veľký píše: „Naša účasť na Kristovom Tele a na jeho Krvi nesmeruje k ničomu inému, než aby sme sa stali tým, čo požívame“¹¹.

42. Toto existenciálne začlenenie sa do Kristovho tela sa deje – v kontinuite a v súlade s metódou vtelenia – cestou sviatostí. Liturgia pozostáva zo skutočností, ktoré sú presným opakom duchovných abstrakcií: chlieb, víno, olej, voda, vôňa, oheň, popol, kameň, látka, farby, telo, slová, zvuky, ticho, gestá, priestor, pohyb, činnosť, poriadok, čas, svetlo. Celé stvorenie je prejavom Božej lásky: keďže rovnaká láska sa v plnosti prejavila na Ježišovom kríži, celé stvorenie je k nemu priťahované. Celé stvorenie je teda v službe stretnutia s vteleným Slovom, ktoré bolo ukrižované, zomrelo, bolo vzkriesené a vystúpilo k Otcovi. Ako sa spieva v modlitbe nad vodou pre krstný prameň, ale aj v modlitbe nad olejom pre svätú krizmu a v slovách pri predkladaní chleba a vína, plodov zeme a práce ľudských rúk.

43. Liturgia neoslavuje Boha preto, že by sme mohli niečo pridať ku kráse neprístupného svetla, v ktorom prebýva (porov. *1 Tim 6, 16*), alebo k dokonalosti anjelského spevu, ktorý večne znie v nebeských príbytkoch. Liturgia vzdáva Bohu slávu, pretože nám tu na zemi umožňuje vidieť Boha pri slávení tajomstiev a v tomto pohľade čerpať život z jeho Veľkej noci: my, ktorí sme boli pre hriechy mŕtvi, milosťou sme znovu ožili s Kristom (porov. *Ef 2, 5*), a stali sme sa Božou slávou. Irenej, *doctor unitatis*, nám to pripomína: „Slávou Boha je živý človek a životom človeka je videnie Boha. Veď ak už zjavenie Boha prostredníctvom stvorenia dáva život všetkému, čo žije na zemi, tým viac zjavenie Otca skrze Slovo dáva život tým, ktorí vidia Boha!“¹².

44. Guardini píše: „Toto je prvou úlohou liturgickej formácie: človek sa musí znovu stať schopným porozumieť symbolom“¹³. Táto povinnosť sa týka všetkých, vysvätených služobníkov i veriacich. Nie je to ľahká úloha, pretože moderný človek sa stal v tomto zmysle negramotným, už nevie čítať symboly, dokonca sotva tuší, že existujú. To sa deje aj so symbolom nášho tela. Je to symbol, pretože ide o intímne spojenie duše a tela, zviditeľnenie duchovnej duše v poriadku telesného, a v tom spočíva jedinečnosť ľudskej bytosti, špecifickosť osoby, ktorú nemožno redukovat' na žiadnu inú formu živej bytosti. Naša otvorenosť voči transcendentnu, voči Bohu, je konštitutívna: ak si to nepriznáme, nevyhnutne nás to vedie k tomu, že nielenže nespoznáme Boha, ale ani seba samých. Stačí si všimnúť paradoxný spôsob, akým sa v súčasnosti zaobchádza s telom: na jednej strane je oň postarané s priam posadnutosťou mýtom večnej mladosti, inokedy sa redukuje na niečo čisto materiálne a odopiera sa mu akákoľvek dôstojnosť. Skutočnosť je taká, že človek nemôže dať telu hodnotu len na základe tela. Každý symbol je zároveň silný i krehký: ak sa nerešpektuje, ak sa s ním nezaobchádza podľa toho, čím je, rozpadá sa, stráca silu, stáva sa bezvýznamným.

Už nemáme pohľad svätého Františka, ktorý hľadiac na slnko – nazval ho bratom, lebo ho tak vnímal – a vidiac ho *bellu e radiante cum grande splendore* (krásne a žiariace veľkým jasom) plný úžasu spieval: *de te Altissimu, porta significatione* (o tebe, Najvyšší, je nám znamením).¹⁴ Strata schopnosti chápať symbolickú hodnotu tela a každého stvorenia

¹¹ Leo Magnus: *Sermo XII: De Passione III*, 7.

¹² Irenæus Lugdunensis: *Adversus hæreses IV*, 20, 7.

¹³ R. Guardini: *Liturgische Bildung* (1923) in *Liturgie und liturgische Bildung* (Mainz 1992) s. 36.

¹⁴ *Cantico delle Creature*, Fonti Francescane, 263.

spôsobuje, že symbolický jazyk liturgie je pre moderného človeka takmer neprístupný. Nejde však o to, aby sme sa takéhoto jazyka zriekli: nemožno sa ho zriecť, pretože si ho vybrala Najsvätejšia Trojica, aby nás dosiahla v tele Slova. Skôr ide o to, aby sme si znovu osvojili schopnosť používať a chápať liturgické symboly. Nesmieme si zúfať, pretože tento rozmer, ako som práve povedal, je pre človeka konštitutívny, a napriek zlu materializmu a spiritualizmu – ktoré oba popierajú jednotu tela a duše – je vždy pripravený znovu sa objaviť, ako každá pravda.

45. Otázka, ktorú si kladieme, teda znie: Ako byť znovu schopný používania symbolov? Ako sa vrátiť k schopnosti rozumieť im, aby sme ich mohli prežívať? Vieme dobre, že slávenie sviatostí je – z Božej milosti – účinné samo osebe (*ex opere operato*), ale to nezaručuje plnú účasť ľudí, ak sa s jazykom slávania nezaobchádza adekvátnym spôsobom. Symbolická vnímavosť totiž nie je záležitosťou mentálneho poznania, osvojovania si pojmov, ale ide o životnú skúsenosť.

46. V prvom rade musíme znovunadobudnúť dôveru v stvorenie. Tým chcem povedať, že veci – z ktorých sú sviatosti „vytvorené“ – pochádzajú od Boha, smerujú k nemu a boli ním prijaté, najmä pri vtelení, aby sa stali nástrojmi spásy, nositeľmi Ducha, kanálmi milosti. Vnímame tu úplný odstup od materialistickej aj spiritualistickej vízie. Ak sú stvorené veci nevyhnutnou súčasťou sviatostného diania, ktoré pôsobi našu spásu, musíme sa na ne pripraviť novým pohľadom, ktorý nebude povrchný, ale úctivý a vd'ačný. Už od počiatku obsahujú zárodok posväcujúcej milosti sviatostí.

47. Ďalšou kľúčovou otázkou – opäť v súvislosti s tým, ako nás liturgia formuje – je výchova potrebná na získanie vnútorného postoja, ktorý nám umožní používať a chápať liturgické symboly. Poviem to jednoducho. Mám na mysli rodičov a ešte skôr starých rodičov, ale aj našich farárov a katechétov. Mnohí z nás sme sa naučili sile liturgických gest – ako je napríklad znamenie kríža, kľačanie, vyznanie viery – práve od nich. Nemusíme si to živo pamätať, ale ľahko si dokážeme predstaviť gesto väčšej ruky, ktorá berie malú detskú ruku a pomaly ju sprevádza, keď po prvýkrát opisuje znak našej spásy. Pohyb sprevádzajú slová, tiež pomalé, akoby sa chceli zmocniť každého momentu tohto gesta, celého tela: „V mene Otca... i Syna... i Ducha Svätého... Amen“. Potom pustia ruku dieťaťa a pozorujú – pripravení prísť mu na pomoc – ako samo opakuje toto gesto, ktoré mu je teraz zverené ako odev, ktorý s ním porastie a ktorý si bude obliekať spôsobom, ktorý pozná len Duch. Od tohto momentu nám toto gesto, jeho symbolická sila, patrí alebo lepšie povedané: my patríme tomuto gestu, dáva nám formu, sme ním formovaní. Nie je potrebné príliš veľa hovoriť, nie je potrebné, aby ste o tomto geste všetko pochopili: je potrebné byť maličký pri jeho odovzdávaní, ako aj pri jeho prijímaní. Zvyšok je dielom Ducha. Takto sme boli zasvätení do symbolického jazyka. O toto bohatstvo sa nesmieme nechať okradnúť. Ako rastieme, môžeme mať viac prostriedkov na pochopenie, ale vždy pod podmienkou, že zostaneme maličkí.

Ars celebrandi

48. Jeden zo spôsobov, ako pestovať a rozvíjať živé chápanie liturgických symbolov, rozhodne spočíva v pestovaní umenia sláviť (*ars celebrandi*). Aj tento výraz sa dá interpretovať rôzne. Bude to jasnejšie, ak to pochopíme v súvislosti s teologickým významom liturgie, ktorý je opísaný v *Sacrosanctum concilium* v bode 7 a na ktorý sme sa už

niekoľkokrát odvolávali. *Ars celebrandi* nemožno redukovať len na dodržiavanie systému rubriek, ale ani ho nemožno považovať za vynaliezavú – niekedy až divokú – tvorivosť bez pravidiel. Obrad je sám osebe normou a norma nikdy nie je sama cieľom, ale vždy slúži vyššej skutočnosti, ktorú má chrániť.

49. Ako každé umenie, aj toto si vyžaduje rôzne znalosti.

Predovšetkým pochopenie dynamiky, ktorá charakterizuje liturgiu. Moment slávenia je miestom, kde sa prostredníctvom spomienky sprítomňuje veľkonočné tajomstvo, aby ho pokrstení prostredníctvom svojej účasti mohli zakúsiť vo vlastnom živote: bez tohto pochopenia je ľahké upadnúť do externalizmu (viac či menej rafinovaného) alebo rubricizmu (viac či menej rigidného).

Preto je potrebné vedieť, ako Duch Svätý pôsobí pri každom slávení: umenie sláviť musí byť v súlade s pôsobením Ducha. Iba tak sa oslobodí od subjektivismu, ktorý je výsledkom prevahy individuálnej citlivosti, a od kulturalizmu, ktorý je nekritickým preberaním kultúrnych prvkov, ktoré nemajú nič spoločné so správnym procesom inkulturácie.

Napokon je potrebné poznať dynamiku symbolického jazyka, jeho špecifiká a účinnosť.

50. Z týchto stručných poznámok je zrejmé, že umenie sláviť sa nedá improvizovať. Ako každé umenie, aj toto si vyžaduje svedomitú používanie. Remeselník potrebuje len techniku; umelcovi okrem technických znalostí nemôže chýbať inšpirácia, ktorá je pozitívnou formou posadnutosti: umelec, ten skutočný, neovládne umenie, ale je ním ovládnutý. Človek sa nenaučí umeniu sláviť tým, že absolvuje kurz verejného prejavu (*public speaking*) alebo techník presvedčivej komunikácie (neposudzujem zámery, vidím účinky). Každý nástroj môže byť užitočný, ale vždy musí byť podriadený povahe liturgie a pôsobeniu Ducha Svätého. Musíme sa svedomito oddať sláveniu, aby nám samotné slávenie mohlo odovzdať svoje umenie. Guardini píše: „Musíme si uvedomiť, ako hlboko sme ešte stále uviaznutí v individualizme a subjektivizme, ako sme sa odnaučili reagovať na výzvu k ‚veľkosti‘ a aká nízka je úroveň nášho náboženského života. Musí sa v nás prebudiť zmysel pre ‚veľký‘ štýl modlitby, vôľa zapojiť do nej aj našu existenciu. Cestou k týmto cieľom je však disciplína, zrieknutie sa slabošskej sentimentality; ide o vážnu prácu konanú v poslušnosti Cirkvi a vo vzťahu k nášmu náboženskému bytiu a správaniu“¹⁵. Takto sa učí umeniu sláviť.

51. Keď hovoríme o tejto téme, máme sklon myslieť si, že sa týka len vysvätených služobníkov, ktorí vykonávajú službu predsedania sláveniu. V skutočnosti je to postoj, ku ktorému sú povolani všetci pokrstení. Myslím na všetky gestá a slová, ktoré sú určené zhromaždeniu: spoločne sa zísť, ísť v sprievode, sedieť, stáť, kľačať, spievať, byť v tichu, odpovedať, hľadiať, počúvať. Existujú mnohé spôsoby, ktorými sa zhromaždenie podieľa na slávení *ako jeden muž* (*Neh 8,1*). Keď všetci spoločne vykonávajú rovnaké gesto, keď všetci spoločne hovoria jedným hlasom, keď odovzdávajú jednotlivcom silu celého zhromaždenia. Je to jednota, ktorá nielenže neumŕtvuje, ale naopak, vychováva jednotlivých veriacich, aby objavili autentickú jedinečnosť svojej osobnosti nie v individualistických postojoch, ale vo vedomí toho, že sú jedným telom. Nejde o dodržiavanie liturgickej etikety: ide skôr – v zmysle, ktorý použil Guardini – o „disciplínu“ ktorá nás formuje, ak sa autenticky zachováva: sú to gestá a slová, ktoré vnášajú poriadok do nášho vnútorného sveta, vďaka ktorým

¹⁵ R. Guardini: *Liturgische Bildung* (1923). In: *Liturgie und liturgische Bildung* (Mainz 1992) s. 99.

prežívame určité pocity, postoje, správanie. Nejde o vyhlásenie ideálu, ktorým by sme sa mali inšpirovať, ale o konanie, ktoré zahŕňa telo v jeho celistvosti, teda v jeho jednote duše a tela.

52. Medzi rituálnymi gestami, ktoré patria celému zhromaždeniu, má nesmierne dôležité miesto ticho. Niekoľkokrát je to výslovne predpísané v rubrikách: celé eucharistické slávenie je ponorené do ticha, ktoré predchádza jeho začiatku a poznamenáva každý okamih jeho rituálneho priebehu. Nachádza sa v úkone kajúcnosti; po výzve k modlitbe; v liturgii slova (pred čítaniami, medzi nimi a po homílii); v eucharistickej modlitbe a po svätom prijímaní.¹⁶ Nie je však útočiskom, kde by sa človek mohol utiahnuť do súkromia a rituál by prežíval ako niečo, čo ho vlastne rozptyľuje: takéto mlčanie by odporovalo samotnej podstate slávenia. Liturgické ticho je oveľa viac: je symbolom prítomnosti a pôsobenia Ducha Svätého, ktorý oživuje celé slávenie, a preto je často vyvrcholením jednotlivých rituálnych úsekov. Práve preto, že je symbolom Ducha, má moc vyjadriť jeho mnohotvárne pôsobenie. Keď si pripomenieme momenty, ktoré som spomenul vyššie, ticho vedie k pokániu a túžbe po obrátení; prebúda k počúvaniu Slova a k modlitbe; disponuje k adorácii Kristovho tela a krvi; v intímite spoločenstva každému naznačuje, čo chce Duch konať v živote, aby nás pripodobnil lámanému chlebu. Preto sme povolaní konať symbolické gesto ticha mimoriadne dôsledne: Duch nám v ňom dáva podobu.

53. Každé gesto a každé slovo obsahuje konkrétne konanie, ktoré je vždy nové, pretože sa zakaždým stretáva s novým momentom v našom živote. Vysvetlím to na jednom jednoduchom príklade. Kľáčime na kolenách, aby sme prosili o odpustenie; aby sme potlačili svoju pýchu; aby sme Bohu darovali svoje slzy; aby sme ho prosili, nech zasiahne; aby sme mu poďakovali za prijatý dar: je to vždy to isté gesto, ktoré v podstate hovorí o tom, že sme pred Bohom maličkí. V rôznych obdobiach nášho života však formuje naše hlboké vnútro a potom sa prejavuje navonok v našom vzťahu k Bohu a k bratom a sestram. Aj kľáčanie treba robiť „s umením“, teda s plným vedomím jeho symbolického významu a potreby vyjadriť týmto gestom spôsob, ako chceme byť pred Pánom. Ak toto všetko platí pre toto jednoduché gesto, o čo viac to platí pre slávenie Slova? Akému umeniu sa máme naučiť pri hlásaní Slova, pri jeho počúvaní, ak má inšpirovať našu modlitbu, ak sa má stať našim životom? To všetko si zaslúži maximálnu starostlivosť – nie formálnu, vonkajšiu, ale životnú, vnútornú – pretože každé gesto a každé slovo slávenia vyjadrené s „umením“ formuje kresťanskú osobnosť jednotlivca aj spoločenstva.

54. Je síce pravda, že *ars celebrandi* sa týka celého zhromaždenia, ktoré slávi, ale rovnako platí, že vysvätení služobníci sa musia oň osobitne usilovať. Pri svojich návštevách kresťanských spoločenstiev som si často všimol, že ich spôsob prežívania slávenia je podmienený – v dobrom, ale, žiaľ, aj v horšom smere – tým, ako ich farár predsedá zhromaždeniu. Mohli by sme povedať, že existujú rôzne „modely“ predsedania. Tu je jeden možný zoznam postojov, ktoré, hoci sú navzájom protikladné, charakterizujú spôsob predsedania, ktorý je rozhodne nevhodný: prísna strohosť alebo rozjarená tvorivosť; spiritualizujúci mysticismus alebo praktický funkcionalizmus; chvatný zhon alebo zdôraznená pomalosť; povrchná nedbalosť alebo prílišná strojenosť; prehnaná prívetivosť alebo obradná nevšímavosť. Napriek šírke spektra týchto modelov si myslím, že ich neprimeranosť má spoločný koreň: prehnaný dôraz na osobný štýl slávenia, ktorý niekedy vyjadruje zle skrývanú posadnutosť byť protagonistom. Často je to ešte zjavnejšie, keď sa naše slávenia vysielajú prostredníctvom rôznych sietí, čo nie je vždy vhodné a nad čím by sme sa mali zamyslieť.

¹⁶ Porov. *Institutio Generalis Missalis Romani*, 45; 51; 54 – 56; 66; 71; 78; 84; 88; 271.

Zhodneme sa v tom, že tieto postoje nie sú najrozšírenejšie, no nie zriedka sú naše zhromaždenia vystavené takémuto „zlému zaobchádzaniu“.

55. O dôležitosti a delikátnom charaktere predsedania by sa dalo veľa hovoriť. Pri viacerých príležitostiach som sa venoval náročnej úlohe prednášať homíliu.¹⁷ Teraz sa obmedzím na niektoré širšie úvahy, pričom chcem spolu s vami stále uvažovať o tom, ako nás liturgia formuje. Mám na mysli bežné slávenie nedel'ných svätých omši v našich komunitách: mám teda na mysli kňazov, ale implicitne všetkých vysvätených služobníkov.

56. Kňaz prežíva jemu vlastnú účasť na slávení na základe daru prijatého vo sviatosti vysviacky: táto špecifickosť sa prejavuje práve v tom, že sláveniu predsedá. Tak ako všetky služby, ktoré má vykonávať, ani táto nie je primárne úlohou, ktorú mu prideliuje spoločenstvo, ale je dôsledkom vyliatia Ducha Svätého, ktorého prijal pri vysviacke a ktorý ho na túto úlohu uschopňuje. Aj kňaz je formovaný tým, že predsedá zhromaždeniu, ktoré slávi.

57. Aby túto službu kňaz vykonával dobre – teda „s umením“ – je veľmi dôležité, aby si predovšetkým živo uvedomoval, že je prostredníctvom milosti osobitným sprítomnením zmŕtvychvstalého Pána. Vysvätený služobník je sám jedným zo spôsobov Pánovej prítomnosti, ktoré robia kresťanské zhromaždenie jedinečným, odlišným od všetkých ostatných (porov. *Sacrosanctum concilium*, 7). Táto skutočnosť dáva „sviatostnú“ hĺbku – v širšom zmysle – všetkým gestám a slovám toho, kto predsedá. Zhromaždenie má právo cítiť v týchto slovách a gestách Pánovu túžbu, že chce pokračovať dnes spolu s nami ako pri Poslednej večeri v požívaní veľkonočnej hostiny. Tým hlavným je teda Zmŕtvychvstalý, určite nie naša nezrelosť, v ktorej sa prostredníctvom istej úlohy či postoja snažíme prezentovať to, čo nemôžeme mať. Sám kňaz je ohromený túžbou po spoločenstve, ktorú Pán pociťuje ku každému: akoby sa ocitol medzi Ježišovým srdcom horiacim láskou a srdcom každého veriaceho, ktorý je adresátom jeho lásky. Predsedat' Eucharistii znamená byť ponorený do pece Božej lásky. Ak nám je dané pochopiť, či aspoň vytušiť túto skutočnosť, určite už nepotrebujeme *direktórium*, ktoré by nám predpisovalo vhodné správanie. Ak ho potrebujeme, je to *pre tvrdosť nášho srdca*. Najvyšším, a teda najnáročnejším kritériom je realita samotného eucharistického slávenia, ktoré vyberá slová, gestá, pocity umožňujúce nám pochopiť, či zodpovedá to, ako ich používame, úlohe, ktorú majú plniť. Je zrejmé, že ani toto sa nedá improvizovať: je to umenie, vyžaduje si, aby ho kňaz uplatňoval, teda aby horlivo opakovane vstupoval do ohňa lásky, ktorý Pán prišiel priniesť na zem (porov. *Lk* 12, 49).

58. Keď prvé spoločenstvo v poslušnosti Pánovmu príkazu lámalo chlieb, robilo tak pred zrakom Márie, ktorá sprevádzala prvé kroky Cirkvi: „*jednomysel'ne zotrvali na modlitbách spolu so ženami, s Ježišovou matkou Máriou a s jeho bratmi*“ (*Sk* 1, 14). Panenská Matka „bdie“ nad gestami svojho Syna, ktoré zveril apoštolom. Tak, ako Panna po vypočutí slov anjela Gabriela chovala vo svojom lone Slovo, ktoré sa stalo telom, opäť chová v lone Cirkvi gestá, ktoré tvoria telo jej Syna. Kňaza, ktorý opakuje tieto gestá na základe daru prijatého vo sviatosti vysviacky, chová Panna Mária vo svojom lone. Potrebujeme ešte normu, ktorá nám povie, ako sa máme správať?

59. Kňazi, chovaní v lone Márie, Panny učinenej Cirkvou (ako o nej spieval svätý František), sa stali nástrojmi na rozniecovanie ohňa jeho lásky na zemi a nechávajú sa viesť Duchom Svätým, ktorý chce do konca dielo, ktoré začal pri ich vysviacke. Pôsobenie Ducha im ponúka možnosť predsedat' eucharistickému zhromaždeniu s bázňou Petra, vedomého si

¹⁷ Pozri apoštolskú exhortáciu *Evangelii gaudium* (24. november 2013), 135 – 144.

svojej hriechnosti (porov. *Lk* 5, 1 – 11), s hlbokou pokorou trpiaceho služobníka (porov. *Iz* 42 a nasl.) a s túžbou „nechať sa jest“ ľuďmi, ktorí sú im zverení v každodennom vykonávaní ich služby.

60. Je to samotné slávenie, ktoré vychováva kňaza k takejto kvalite predsedania, nie je to, opakujem, mentálny postoj, aj keď sa na tom podieľa celá naša myseľ, ako aj naše pocity. Kňaz je teda k úlohe predsedat' formovaný slovami i gestami, ktoré mu liturgia vkladá do úst a do rúk.

Nesedí na tróne,¹⁸ pretože Pán vládne s pokorou toho, kto slúži.

Neoberá oltár o jeho ústredný význam, teda o to, že je *znakom Krista, ktorému z prebodnutého boku tiekla krv a voda a nimi boli ustanovené sviatosti Cirkvi a strediskom našej chvály a vďaky*.¹⁹

Keď kňaz pristupuje k oltáru, aby priniesol obeť, formuje sa pritom v pokore a pokání vďaka slovám: „Prijmi nás, Pane, v duchu pokorných a v srdci skrúšených, a naša dnešná obeť nech nájde zaľúbenie v твоjich očiach“²⁰.

Nemôže si sám od seba prisvojiť službu, ktorá mu bola zverená, pretože liturgia ho vyzýva, aby prosil o očistenie v znaku vody: „Pane, zmy zo mňa moju vinu a očisť ma od hriechu“²¹.

Slová, ktoré mu liturgia vkladá na pery, majú rôzny obsah, ktorý si vyžaduje špecifický odtieň hlasu: vzhľadom na dôležitosť týchto slov sa od kňaza žiada pravé *ars dicendi*. Dávajú totiž podobu jeho vnútorným pocitom, raz v prosbe k Otcovi v mene zhromaždenia, raz v napomenutí adresovanom zhromaždeniu, raz v jednomyselnej aklamácii s celým zhromaždením.

Eucharistickou modlitbou – na ktorej sa zúčastňujú aj všetci pokrstení, keď *s úctou a mlčky* počúvajú a vstupujú *zvolaniami*²² – má predsedajúci moc *v mene celého svätého ľudu* pripomenúť Otcovi obeť jeho Syna pri Poslednej večeri, aby sa tento nesmierny dar opäť sprítomnil na oltári. Na tejto obeť sa kňaz podieľa obeťou seba samého. Nemôže totiž hovoriť Otcovi o Poslednej večeri bez toho, aby sa na nej nezúčastňoval. Nemôže povedať: „Vezmite a jedzte z neho všetci, lebo toto je moje telo, ktoré sa obetuje za vás“, bez toho, aby neprežíval rovnakú túžbu obetovať svoje vlastné telo, svoj vlastný život za ľudí, ktorí mu boli zverení. Toto sa deje pri uskutočňovaní jeho služby.

Prostredníctvom tohto všetkého a ešte mnohého iného sa kňaz pri slávení neustále formuje.

* * *

61. Chcel som len ponúknuť niekoľko úvah, ktoré určite nevyčerpávajú nesmierny poklad slávenia svätých tajomstiev. Prosím všetkých biskupov, kňazov a diakonov, formátorov v seminároch, učiteľov na teologických fakultách a školách, ako aj všetkých katechétov a katechétky, aby pomáhali svätému Božiemu ľudu čerpať z toho, čo bolo vždy hlavným zdrojom kresťanskej spirituality. Sme povolaní neustále znovuobjavovať bohatstvo

¹⁸ Porov. *Institutio Generalis Missalis Romani*, 310.

¹⁹ *Prex dedicationis in Ordo dedicationis ecclesiae et altaris* (1977), s. 102.

²⁰ *Missale Romanum* (2008) s. 515: „In spiritu humilitatis et in animo contrito suscipiamur a te, Domine; et sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi, Domine Deus.“

²¹ *Missale Romanum* (2008) s. 515: „Lava me, Domine, ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.“

²² Porov. *Institutio Generalis Missalis Romani*, nn. 78 – 79.

všeobecných princípov uvedených v prvých bodoch konštitúcie *Sacrosanctum concilium* a chápať úzke spojenie medzi prvou z koncilových konštitúcií a všetkými ostatnými. Preto sa nemôžeme vrátiť k tej forme obradu, ktorú konciloví otcovia *cum Petro* a *sub Petro* považovali za potrebné zreformovať, pričom pod vedením Ducha Svätého a podľa svojho svedomia ako pastieri schválili zásady, z ktorých reforma vzišla. Svätí pápeži Pavol VI. a Ján Pavol II. schválením zreformovaných liturgických kníh *ex decreto Sacrosancti Œcumenici Concilii Vaticani II* zaručili vernosť reformy tomuto koncilu. Preto som napísal *Traditionis custodes*, aby mohla Cirkev v rôznych jazykoch vznášať *jednu a tú istú modlitbu*, ktorá by vyjadrovala jej jednotu.²³ Chcel by som, ako som už napísal, aby sa táto jednota znovu nastolila v celej Cirkvi rímskeho obradu.

62. Chcel by som, aby tento list pomohol oživiť úžas nad krásou pravdy kresťanského slávenia, aby nám pripomenul potrebu autentickej liturgickej formácie a aby sme si uvedomili dôležitosť umenia konať slávenie, ktoré slúži pravde veľkonočného tajomstva a účasti všetkých pokrstených, každého podľa jeho osobitého povolania.

Celé toto bohatstvo nie je ďaleko od nás: nachádza sa v našich kostoloch, v našich kresťanských sviatkoch, v ústrednom postavení nedele, v sile sviatostí, ktoré slávime. Kresťanský život je neustálou cestou rastu: sme povolaní nechať sa formovať s radosťou a v jednote.

63. Preto by som vám chcel dať ešte jednu radu ako pokračovať na našej ceste. Pozývam vás, aby ste znovuobjavili význam *liturgického roka* a *Pánovho dňa*: aj túto úlohu nám zanechal koncil (porov. *Sacrosanctum concilium*, 102 – 111).

64. Vo svetle toho, čo sme si pripomenuli vyššie, chápeme, že liturgický rok je pre nás príležitosťou rásť v poznaní Kristovho tajomstva, keď ponoríme svoj život do tajomstva jeho Paschy (Veľkej noci), v očakávaní jeho príchodu. A toto je pravá prebiehajúca formácia. Naš život nie je náhodným a chaotickým sledom udalostí, ale je cestou, ktorá nás od jednej Veľkej noci k ďalšej pripodobňuje k nemu, kým očakávame blaženú nádej a príchod nášho Spasiteľa Ježiša Krista.²⁴

65. V plynutí času, ktorý sa vďaka Veľkej noci obnovuje, Cirkev každých osem dní slávi v nedeľu udalosť spásy. Nedeľa, skôr než prikázanie, je darom, ktorý Boh dáva svojmu ľudu (preto ju Cirkev chráni prikázaním). Nedeľné slávenie ponúka kresťanskému spoločenstvu príležitosť dať sa formovať Eucharistiou. Od nedele do nedele osvetľuje slovo Zmŕtvychvstalého našu existenciu a chce v nás konať to, na čo bolo poslané (porov. *Iz 55, 10 – 11*). Z nedele na nedeľu chce spoločenstvo s Kristovým telom a krvou urobiť aj z nášho života obetu milú Otcovi, v bratskom spoločenstve, ktoré sa stáva spoločným prežívaním, prijímaním, službou. Z nedele na nedeľu nás sila lámaného chleba posilňuje pri hlásaní evanjelia, v ktorom sa prejavuje autenticnosť nášho slávenia.

Zanechajme spory a spoločne počúvajte, čo Duch hovorí Cirkvi, pestujme spoločenstvo, naďalej obdivujeme krásu liturgie. Dostali sme dar veľkonočnej večere, nech nás sprevádza Pánova neustála túžba jesť ju s nami. Pred zrakom Márie, Matky Cirkvi.

²³ Porov. Pavol VI.: apoštolská konštitúcia *Missale Romanum* (3. apríl 1969). In: *AAS* 61 (1969) 222.

²⁴ *Missale Romanum* (2008) s. 598: „... *expectantes beatam spem et adventum Salvatoris nostri Iesu Christi*“.

Dané v Ríme pri sv. Jánovi v Lateráne 29. júna, na sviatok apoštolov Petra a Pavla, v roku 2022, desiatom roku môjho pontifikátu.

FRANTIŠEK

Každý človek nech sa chveje, celý svet nech sa trasie a nebo nech sa raduje,

keď je na oltári, v rukách kňaza

prítomný Kristus, Syn živého Boha.

Aký obdivuhodný majestát a úžasná dôstojnosť!

Aká vznešená pokora! Aká pokorná vznešenosť,

s ktorou sa Pán vesmíru, Boh a Syn Boží

tak ponizuje, že sa pre našu spásu skrýva

v nepatrnom spôsobe chleba!

Pohliadnite, bratia, na Božiu pokoru

a vylejte si pred ním svoje srdce;

pokorte sa aj vy, aby ste ním boli povýšení.

Preto si nič zo seba nenechávajte pre seba,

aby vás celých prijal ten, ktorý sa vám celý dáva.

Sv. František z Assisi, List celému rádu II, 26 – 29

* Termín Pascha použitý v origináli sa prekladá podľa kontextu viacerými výrazmi, ako Veľká noc, veľkonočný baránok, veľkonočná večera či veľkonočná obeta.